

Pamięć – „stare”, „nowe” i „najnowsze” konteksty językowo-kulturowe

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Artykuł mieści się w lingwistycznym nurcie badań nad pamięcią. Autorka bada leksykalno-semantyczną kategorię *pamięci* we współczesnej polszczyźnie, jej redefinicję i rekontekstualizację.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Tekst jest kontynuacją i uzupełnieniem wcześniejszych analiz Anny Pajdzińskiej i Wojciecha Chlebdy. Na podstawie danych językowych pochodzących z wybranych słowników języka polskiego oraz badań tekstów internetowych autorka konstruuje model *pamięci* i wskazuje starsze, nowe i najnowsze konteksty leksykalne, w jakich to słowo się pojawia. Zauważa znaczne przeobrażenia w tym zakresie. Zmiany w funkcjonowaniu tego leksemu i jego semantyce są oznakami zmian we współczesnej kulturze.

PROCES WYWODU: Autorka przypomina m.in. praindoeuropejską etymologię tego wyrazu, odnosząc ją nie tylko do ludzkiej dyspozycji mentalnej, ale i do aspektu (samo)świadomości. Ukazuje najważniejsze metafory pojęciowe (m.in. *pamięć* jako naczynie w umyśle), utrwalone w dawniejszych i współczesnych słownikach językach polskiego. Analizuje także obecne przemiany semantyczne i frazeologiczne dokonujące się w obrębie tego pojęcia, badając dwa typy tekstów internetowych: frazy w wyszukiwarce Google i elementy werbalne w ramach tzw. demotyatorów.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Autorka wskazuje, że *pamięć* rozszerza obecnie swoje znaczenia, z jednej strony w stronę biologii/psychologii i wysokiej technologii, z drugiej – w stronę potoczności, prywatności, dystansu i humoru.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Badanie tekstów internetowych pokazuje znaczne przemiany w obrębie domeny *pamięci*. Tworzone są nowe quasi-definicje i nowe profile znaczeniowe tego słowa, te mniej istotne jeszcze kilka lat temu – obecnie stają się centralne. Artykuł pokazuje, w jaki sposób analizy językoznawcze mogą prowadzić do refleksji kulturoznawczej.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **PAMIĘĆ, LINGWISTYKA, INTERNET,
BIOTECHNOLOGIA, POTOCZNOŚĆ**

Sugerowane cytowanie: Skowronek, K. (2016). Pamięć – „stare”, „nowe” i „najnowsze” konteksty językowo-kulturowe, 15 (36), 47-65. DOI: 10.17399/HW.2016.153603.

ABSTRACT

Memory – The „Old”, the „New” and the „Newest” Linguistic and Cultural Contexts

RESEARCH OBJECTIVE: The article discusses linguistic aspects of the study of memory. The author examines lexical and semantic category of “memory” in the contemporary Polish language, its redefinitions and recontextualisations.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The text is a continuation and an addition to earlier research conducted by Anna Pajdzińska and Wojciech Chlebda. Using linguistic data coming from selected dictionaries of the Polish language and Internet texts, the author constructs the model of *memory* and highlights the older, the newer and the newest lexical contexts in which the word appears. She indicates significant metamorphoses. The changes in functioning of the lexeme and its semantics are symptoms of development of the modern culture.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The author reminds us of the Proto-Indo-European etymology of the word and she relates it not only to human mental capacity but also to the aspect of (self)awareness. She presents the most important metaphors, e.g. memory as a container in mind, solidified in older and contemporary dictionaries of Polish. She also analyses the current semantic and phraseological changes taking place within the word, using the example of two Internet texts: Google search queries and the verbal elements of the so-called demotivational posters.

RESEARCH RESULTS: The author shows us that *memory* currently broadens its meaning. On the one hand it goes towards biology and psychology and on the other hand it towards colloquiality, privacy, distance and humour.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS AND RECOMMENDATIONS: Analysing Internet texts shows us considerable changes occurring within the domain of *memory*. New quasi-definitions are being created and new semantic profiles of the word – a few years ago considered peripheral – become central. The article presents the way in which linguistic analysis can lead to a cultural one.

→ **KEYWORDS:** MEMORY, LINGUISTICS, INTERNET, BIOTECHNOLOGY, COLLOQUIALITY

Wstęp. *Memory studies* w badaniach lingwistycznych

Pamięć jest słowem/pojęciem wieloznacznym, obrosłym wieloma narracjami naukowymi. Jedni badacze opisują obecny *memory boom*, inni

postulują tzw. zwrot pamięciowy (*memory turn*), który miałby być symptomem kolejnej, istotnej przemiany w humanistyce. Tak zwane *memory studies* są obecnie naukową płaszczyzną dialogu między bardzo różnymi dyscyplinami: od informatyki (pamięć komputerowa), psychologii i neurobiologii poprzez nauki filozoficzne, historyczne i społeczne do nauk filologicznych, kulturoznawstwa, literaturoznawstwa i medioznawstwa. Studia nad pamięcią tworzą dziś transdyscyplinarny paradygmat, nieumiejscowiony w jednej dziedzinie naukowej (por. m.in. Assmann, 2015; Czachur, 2014; Nijakowski, 2008; Saryusz-Wolska, 2009).

Dlaczego językoznawcy, głównie ukierunkowani tekstologiczno-dyskursywnie i kulturoznawczo, zajmują się *pamięcią*? Powszechnie wśród nich akceptowane jest twierdzenie, że pamięć jest „ujęzykowiona”, a więc wyraża się głównie poprzez język: mówiony i/lub pisany. Elementem łączącym wszystkie aspekty pamięci może być język lub każdy inny system symboliczny, traktowany jako mechanizm kodujący. Język w najpełniejszy jednak sposób dostarcza człowiekowi środków do jej uzewnętrzniania w postaci narracji i możliwości udostępniania jej innym. „Pamięć ma charakter językowy, ponieważ powstaje w procesie nominalizacji i orzekania o konkretnych doświadczeniach, oraz charakter komunikatywny i kulturowy, ponieważ przekazywana jest w procesie społecznej interakcji” (Czachur, 2015, s. 255).

Uważa się, że sama pamięć jest typem narracji, przekładem, w którym dokonuje się selekcja i hierarchizacja treści [auto/narracyjnych]. Taka translatotwórcza działalność już jest sama w sobie aktywnością językową. Również pamięć zbiorowa nie może istnieć bez języka, gdyż to właśnie język umożliwia jej ponadindywidualne bytowanie w społeczeństwie. Dzięki językowi dokonuje się eksternalizacja pamięci i możliwość jej uwspólnienia (por. Assmann, 2015; Brocki, 2003; Chlebda, 2007; 2011; 2012; Czerwiński, 2014; Wójcicka, 2014).

Pamięć, by istnieć, musi być odtwarzana w procesie komunikacji (...). Polscy etnolingwiści (Jerzy Bartmiński, Wojciech Chlebda) posługują się określeniem „pamięci ujęzykowanej”, by podkreślić pośredniczącą rolę języka w dostępie do przedmiotu badań, jakim jest zawsze pamięć uzewnętrzniona. Język jako medium pamięci niesie z sobą (...) skróty, kondensację, konwencjonalizację, stereotypizację i inne deformacje treści pamięci. To leży głównie w sferze zainteresowań językoznawców, a jest niewątpliwie ciekawe dla przedstawicieli badań historycznych, kulturowych czy socjologicznych (Czachur, 2014, s. 15).

„Każde zdarzenie zatem, gdy już zostało skonceptualizowane, ‘żyje’ – powiedzmy na razie ogólnie – w uniwersum języka. Zostaje tym sposobem

zakodowane. Jest także zapewne gdzieś zmagazynowane, tzn. w jakiejś pamięci operacyjnej” (Czerwiński, 2014, s. 37). „Łatwo [też] dostrzec naracyjny charakter wspomnień (...). Semioza przeszłości, jaka dokonuje się w pamięci” (Brocki, 2003, s. 93) podlega organizacji wokół kodu językowego, wokół organizacji retoryczno-stylistycznej, wokół wymogów gatunkowych etc. Może również być interesujący dla lingwisty fakt, że „jako narracja pamięć nie jest (...) koronnym dowodem w sprawie kulturowej przeszłości, lecz przynależy do danych na temat terażniejszości” (Brocki, 2003, s. 93).

Język jest nie tylko narzędziem pozwalającym na relacjonowanie poprzez różne narracje zawartości pamięci, ale także na jej konstruowanie.

Język kształtuje pamięć w samej jej treści, bo nastawia i ukierunkowuje postrzeganie oraz wpływa na zatrzymanie danych, współdeterminując zarazem ich uporządkowanie i dostarczając ze swej strony danych, które też podlegają zatrzymaniu. Język wprowadza przeto do każdej jednostkowej pamięci informacje o tym, co nigdy postrzeżone być nie mogło. Pozwala on jednostce przede wszystkim gromadzić opowieści przodków, nieważne, prawdziwych czy zmyślonych, i zachowywać je w pamięci, przemieszczając tym samym jej granicę tak, że obejmuje ona przeszłość odległą, która poprzedza narodzenie samej jednostki, gdyż sprawia, że ta utożsamia się ze swymi poprzednikami (Wójcicka, 2014, s. 11).

Ujęzykowiona jest nie tylko pamięć, ale i niepamięć zbiorowa¹. Ta druga może być wynikiem społecznej traumy, kompleksów, fobii lub rezultatem aktualnej, realizowanej polityki pamięci. „Opowieści o przeszłości, o tym, co pamiętane i co ma być zapamiętane, co ma być pominięte, marginalizowane, wypierane, a co najwyżej hierarchizowane, co podlega manipulacjom itp., (...) stanowią dla lingwisty [także] atrakcyjny materiał badawczy” (Czachur, 2014, s. 13-14).

Dlatego zainteresowanie językoznawstwa omówioną problematyką jest oczywiste – pamięć może się ujawniać głównie w języku lub niemal wyłącznie poprzez niego, a zatem: w leksykonie danego języka, w jego zasobie frazeologiczno-paremiologicznym, w pojedynczym tekście lub pewnych grupach tekstów pisanych lub mówionych – w opowieściach, narracjach i historiach mówionych, w rozmaitych dyskursach społecznych – zarówno na poziomie tego, co zostało wyrażone, jak i tego, co zostało przemilczane (tzw. sepizacja; por. przyp. 1). Lingwistę interesuje przede wszystkim badanie językowych i tekstowych symptomów pamięci, a zatem: semantyki wyrazowej i frazemowej związanej z polem

¹ Więcej na temat praktyk przemilczania (czyli sepizacyjnych) w dyskursie publicznym, por. m.in.: Czyżewski, Dunin i Piotrowski, 1991; Chlebda, 2007; Podemski, 2013.

tej kategorii, metaforyki, kształtu stylistycznego, sposobów narracji, organizacji gatunkowej i dyskursywnej obrazów (reprezentacji) pamięci. W ramach etnolingwistyki prowadzi się badania nad tożsamością grupową, która przejawia się m.in. w symbolice kolektywnej oraz hetero- i autostereotypach. Lingwiści zajmujący się problematyką pamięci używają zróżnicowanego materiału językowego i tekstowego jako materiału badawczego, a w związku z tym – wchodząc często w obszary pozajęzykoznawcze – dywersyfikują stosowane przez siebie metody (por. Czachur, 2014, a także Chlebda, 2012; Czachur, 2015; Czerwiński, 2014). Ponadto

równie istotna, a może istotniejsza od pamięci faktów jest pamięć o wartościach i wartościowaniu tych faktów (wydarzeń, postaci, artefaktów). Dynamika sfery aksjologicznej jest w różnych okresach rozwoju społeczeństw różna. Stanowi to przedmiot badań lingwistyki kulturowej, jak i badań nad dyskursem. (...) Kategoria pamięci pojawia się dziś często w ramach lingwistyki kulturowej, lingwistyki tekstu, badań nad dyskursem, semantyki historycznej, genologii, stylistyki, lingwistyki kognitywnej, neurolingwistyki..., tę listę można by oczywiście dalej rozbudowywać. Metody analizy są wypracowywane bądź „zapożyczane” w ramach poszczególnych subdyscyplin (Czachur, 2014, s. 13, 17).

Niniejszy artykuł, choć mieści się metodologicznie w obrębie lingwistyki i odnosi się do zagadnienia *pamięci*, ma nieco inny charakter niż omówione wcześniej kierunki językoznawczych *memory studies*. Jego głównym tematem nie jest określony typ pamięci przejawiający się w pewnym tekście lub zbiorze tekstów, ale sama kategoria *pamięci* pojmowana jako leksem i jako pojęcie, w perspektywie frazeologicznej i tekstowej. Tak sformułowany ogólny cel można sprowadzić do kilku problemów szczegółowych.

Stawiam pytanie, po pierwsze, jaki model *pamięci* wylania się z analizy danych językowych pochodzących z wybranych słowników języka polskiego oraz badań tekstów internetowych? Po drugie, jakie są starsze, nowe i najnowsze konteksty leksykalne, w jakich to słowo się pojawia? Jakie można zauważyć przeobrażenia w tym zakresie? Przyjmuję założenie, że zmiany w funkcjonowaniu tego leksemu i jego semantyce są oznakami zmian w funkcjonowaniu *pamięci* jako pewnej kategorii społeczno-kulturowej. Trzecie pytanie badawcze można więc sformułować w sposób następujący: jakie cechy współczesnej kultury są widoczne w *pamięci*, pojmowanej jako konstrukt leksykalno-pojęciowy?

Metody badawcze

Niektórzy lingwiści podkreślają potrzebę traktowania słów jako zasobów wiedzy. Można zatem wyraz *pamięć* traktować jako językowy zespół wiedzy o *pamięci*. „Ponieważ zaś pojęcia należą do języka, podczas gdy profilowanie do ich aktualizacji (a więc do tekstu/dyskursu), musimy rzecz ująć dwuwymiarowo, inaczej na poziomie języka, inaczej na poziomie dyskursu” (Czerwiński, 2014, s. 38). Także *pamięć* pokazana zostanie jako pewien zasób wiedzy o świecie, funkcjonujący w obrębie współczesnych dyskursów, m.in. potocznego i biotechnologicznego.

Przeszłość i pamięć o niej powracają poprzez werbalizowane na różne sposoby opowieści i wspomnienia. Ich nośnikami, mediami są współczesne teksty kultury, posługujące się kodem językowym i wizualnym. W dzisiejszym świecie *pamięć* jest w dużej mierze zmediatyzowana (por. Czachur, 2015). Dlatego niniejsza analiza oparta jest m.in. na danych językowych związanych z kolokacjami *pamięci*, dostarczonych przez wyszukiwarkę Google oraz wyekscerpowanych z amatorskich, werbalno-ikonicznych tekstów internetowych, tzw. demotywatorów (por. także Makowska, 2013). Zakładam, że tego typu teksty internetowe pokazują obecne najczęstsze, potoczne sposoby rozumienia *pamięci*.

W kontekście badań nad słowem *pamięć* niezbędne jest również omówienie trzech ważnych szkiców językoznawczych, do których będę się odnosić w swoich rozważaniach. Dwa pierwsze to teksty Anny Pajdzińskiej *Pamięć jako wartość* (Pajdzińska, 2007) i *Polszczyzna o pamięci* (Pajdzińska, 2012). Badaczka przeprowadziła analizę wyrazu *pamięć* na podstawie różnych danych językowych (formacje słotwórcze, frazeologizmy itp.). Doprowadziła ona Autorkę do wniosku, że leksem ten jest zjawiskiem wieloaspektowym, konceptualizowanym za pomocą kilku podstawowych metafor pojęciowych, istotnych zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym. *Pamięć* uświadamia temporalny wymiar egzystencji, wskazuje również na stałe pragnienie człowieka, by móc unieważnić skutki czasu (*ktoś wraca pamięcią do czegoś*) i śmierci (*ktoś żyje w naszej pamięci*).

Pamięć jako element leksykalno-pojęciowy pojawia się również w wielu tekstach kultury współczesnej. Ten fakt jest istotny dla badacza tej problematyki przy założeniu, że twory takie mają zdolność rejestracji społecznych trendów, zainteresowań, kierunków grupowej refleksji lub zbiorowych nastrojów. Ich lingwistyczna, a szerzej – semiotyczna obserwacja ujawnia te zjawiska językowo-tekstowe, których nowe słowniki języka polskiego jeszcze nie zdążyły odnotować.

Wojciech Chlebda w tekście *Szkice do językowego obrazu pamięci. Pamięć jako wartość* (Chlebda, 2011) zauważa, że w ostatnich latach

w wielu sferach polskiego dyskursu publicznego sposób mówienia o pamięci się zmienił. Autor pisze:

Pamięć wyszła z opłotków prywatności i wkroczyła na forum debaty publicznej. Mówiliśmy dotychczas: *mam fotograficzną pamięć, mam pamięć dobrą, ale krótką, ostatnio zawodzi mnie pamięć, on ma dziurawą pamięć, puściła mu zdrady w niepamięć*. Zaczęliśmy mówić także – a przynajmniej słyszeć – *rewanż pamięci, kultura pamięci, polityka pamięci, etyka pamięci, pamięć oficjalna, pamięć kulturowa (...)*. Kolokacje te bynajmniej określiły pamięci prywatnej z naszego języka nie wyrugowały, ale się do nich dołączyły, poszerzając skalę możliwych środków wypowiedzania się o pamięci w sposób znaczący (Chlebda, 2011, s. 83-84).

Autor wyekscerpował z artykułów publicystycznych oraz monografii naukowych poświęconych pamięci zbiorowej 300 kolokacji z komponentem *pamięć*. Zebrane przez tego językoznawcę konteksty leksykalno-zdaniowe związane z *pamięcią*, pochodzące z artykułów publicystycznych i monografii naukowych, pokazują, że wyraz ten zdecydowanie zwiększył swoją frekwencję i zakres łączliwości z innymi wyrazami, z którymi dotąd w połączeniach się nie pojawiał (np. *pamięć instytucjonalna, uspołecznienie pamięci, kultura pamięci*). Ponadto niektóre metaforyczne kolokacje stają się terminami naukowymi lub quasi-terminami (np. *mapa pamięci, pamięć odzyskana, pamięć rekonstruowana etc.*), a sam ten rzeczownik, dotychczas w słownikach zwykle opatrywany komentarzem 'bez liczby mnogiej' – często pojawia się obecnie w liczbie mnogiej: *dwie pamięci, wrogie pamięci, różne pamięci etc.* Pamięć jest współcześnie dziś metaforyczną 'materią', z której buduje się np. tożsamość społeczną, por.: *budowanie pamięci, konstruowanie pamięci, tworzenie pamięci*. Pamięć – kontynuuje Chlebda – rozszerza i zmienia swoje znaczenia. Jest obecnie nie tylko dyspozycją umysłu, przenośnikiem obrazów i wrażeń, ale także obiektem świadomych działań i zabiegów. Zmiana ta związana jest – jego zdaniem – bezpośrednio z debatą społeczną, jaka toczy się wokół polskiej pamięci, oraz z regułami prowadzenia polityki pamięci w Polsce (por. Chlebda, 2011).

W niniejszym tekście kontynuuję zastosowane przez A. Pajdzińską i W. Chlebdę językoznawcze metody badania pamięci. Chcę jednak ujawnić dane językowe pochodzące z innych, najnowszych źródeł współczesnych. Są nimi najczęściej wpisywane przez internautów frazy z wyrazem pamięć w polskojęzycznej wersji wyszukiwarki Google oraz teksty tzw. demotywatorów. Badanie zostało przeprowadzone w połowie 2016 r. Analizie i interpretacji poddano konteksty i kolokacje pamięci w tych źródłach językowych.

Dane te są interesujące z kilku powodów. Po pierwsze, nie reprezentują intelektualnego dyskursu na temat pamięci, reprezentowanego w polskiej publicystyce i naukowych opracowaniach, jak w artykule Chlebdy. Ujawniają natomiast inne typy współczesnej pamięci (a ściślej mówiąc – jaką pamięcią są zainteresowani ludzie). Odzwierciedlają (szczególnie Google) powszechne zainteresowanie pamięcią w kontekstach bliższych codzienności. Są także dobrym materiałem badawczym (szczególnie demotywatorem) do obserwacji potocznego mówienia o pamięci. Pozwalają poszerzyć treści bazowego konceptu o konotacje i kolokacje dotąd nieznanne polszczyźnie ogólnej i naukowej.

Część zasadnicza

1. Pamięć w słownikach etymologicznych i frazeologicznych

Aleksander Brückner leksem *pamięć* wywodzi od pnia **men-* z przedrostkiem **pa-* oznaczającym 'po' w odcieniu czasowym ('co się po-mni'). Samo *mnieć* mające semantykę 'mniemać' ocalało w takich formacjach słowotwórczych jak *sumienie*, *pomnieć*, *wspomnieć*, *napominać*. Pień **men-* we wszystkich językach indoeuropejskich związany jest z pojęciem 'mnienie, mniemanie'. Także polskie *mnienie* 'mniemanie, przekonanie' pochodzi od prasłowiańskiego **mъneti*, a to od praindoeuropejskiego **-men* 'myśl' (ABr 341-342, 392-393).

Podobne wyjaśnienia odnajdziemy w *Słowniku etymologicznym języka polskiego* Wiesława Borysia: *pamięć* jako leksem istnieje w polszczyźnie od XIV w. w znaczeniu 'zdolność umysłu do przyswajania, utrwalania i przypominania doznanych wrażeń, przeżyć, wiadomości', dawniej: 'przytomność, świadomość'. Prasłowiańskie słowo **pamętъ* jest archaicznym złożeniem członu pierwszego **pa-*, wnoszącym znaczenie 'później, późniejszy', z członem drugim **-mętъ* 'myśl', pochodzącym od praindoeuropejskiego pierwiastka **men-* 'myśleć'. Pierwotne znaczenie *pamięci* można zatem zrekonstruować jako 'późniejsza myśl, przypomnienie, wspomnienie' (WBor 409).

Także Andrzej Bańkowski (ABa 489-490) wskazuje na *pamięć* jako wyraz istniejący w języku polskim od XIV w., wywodząc *pamętъ* od **pō-mn-t-i-s* (łac. *mens, mentis*). Z kolei *Słownik staropolski* (SStpVI 12-13) potwierdza istnienie tego rzeczownika od XIV w., czego dowodzi m.in. jego liczna obecność w *Psalterzu floriańskim*, w znaczeniu 'wspomnienie, przypomnienie czegoś, *memoria, recordatio alicuius rei*':

- *Zginęła jest pamōcz (memoria) gich se zwōkem.* (Zginęła jest pamięć jich se żwiękiem.)
- *Spewaycze bogu wszitczy swōczy iego y spowadaycze se pamōczy (memoriae) swōtoscy jego.* (Śpiewajcie Bogu, wszyscy święci jego, i spowiadajcie się pamięci świętości jego.)
- *Pamōcz (memoriam) oplwytosczy slodkosczy twe wyrzygø.* (Pamięć opłwitości słodkości tve wyrzygą.)

Łacińskie glosy w tekście *Psałterza* wyraźnie wskazują na słowo *memoria* jako łaciński odpowiednik, synonim *pamięci*. Także XIII-wieczny angielski wyraz *memory*, oznaczający 'pamięć, wspomnienie; świadomość' oraz starofrancuski, XI-wieczny *memoire* pochodzą od łacińskiego *memoria* 'pamięć, przypominanie sobie, zdolność przypominania sobie', a to z kolei od praindoeuropejskiego pnia *(s)mer- 'pamiętać'².

Wydaje się, że wspólnym elementem tych etymologii jest nie tylko znaczenie: 'zdolność umysłu do przyswajania, przechowywania i odtwarzania doznanych wrażeń, przeżyć, wiadomości', 'zdolność do myślenia o przeszłości', ale i element 'świadomości'. Pamięć konstryuuje świadomość 'ja' za pomocą stale aktualizowanej opowieści, choć stopień realizmu tej narracji, jej referencyjności wobec świata może być bardzo różny (por. Rancew-Sikora i Skowronek, 2015).

Szczególnie współcześnie *pamięć* pojmuje się jako istotny element pojmowania siebie, wyznaczający tożsamość na poziomie jednostkowym i zbiorowym.

Jesteśmy tym, co pamiętamy. Wspomnienia z dzieciństwa, doświadczone wtedy emocje tworzą podstawy naszej tożsamości, pozwalają nam się zadomowić w świecie, są źródłem obrazów, które towarzyszą nam przez całe życie – radując lub wpędzając w traumę. (...) Bez ciągłej pracy nad naszą pamięcią nie byłoby nas (...). Podobnie jest ze społeczeństwami i narodami. Bez pamięci giną, rozpadają się na lokalne grupy, rody, wspólnoty etniczne, rasy i klasy. Pamięć zbiorowa, choć będąca pewną metaforą, terminem, który w żadnej mierze nie oznacza hipostazowania zbiorowych bytów, jest ostoją dla zbiorowych tożsamości. Ona także wymaga nieustannej pracy – zapominania, zapamiętywania, przypominania (Nijakowski, 2008, s. 18).

Odnalezione w słownikach (por. Sfracz i SL) frazemy i utrwalone kolokacje związane z *pamięcią* pokazują wieloaspektowość i niejednoznaczność omawianego pojęcia. W polszczyźnie posiada ona przede wszystkim status przedmiotu (na podobieństwo naczynia, pojemnika, mniejszej lub

² *Online Etymology Dictionary*; http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=memory.

większej ograniczonej przestrzeni) znajdującego się w ludzkim umyśle. W jego ramach (na ogół wewnątrz niego) można dokonywać pewnych czynności: *mieć w pamięci, nosić w pamięci, zachować w niej, brać sobie coś w pamięć, szukać w pamięci, zakarbować, zapisać lub zanotować w niej, wyryć się w czyjejs pamięci, wrazić w pamięć; przywoływać z pamięci, stawać w pamięci, wbijać się w pamięć/ wbić sobie coś w pamięć, zapadać w nią, utkwić w pamięci, coś może się budzić w pamięci, wypaść/wypadać lub wyjść z niej, coś może też ulatywać, wylatywać, wywietrzeć z pamięci a także zatrzeć się w pamięci.*

Myśli, obrazy i wspomnienia przybierają w tej kognitywnej strukturze kształt znacznie mniejszych przedmiotów, które w pojemniku/naczyniu *pamięci* mogą być w różny sposób przechowywane lub mogą się z niego (intencjonalnie lub poza wolą człowieka) wydostać. Także samo naczynie *pamięci* może być przedmiotem wielu operacji i działań: można *pamięcią sięgnąć do czegoś* (np. w przeszłość), ale można też *bez pamięci pozostać* lub ją *utracić/stracić*, gdyż może ona *zatrzeć się, zaniknąć, zginąć/zaginać, wygasnąć* (jak ogień/plomień świecy), może również nastąpić jej *zaćmienie* (jak słońca). Pamięć może być komuś *odjęta*, ale i może także *(po)wrócić* i żyć w człowieku. Niektóre połączenia wyrazowe pokazują pewne aspekty personalizacji *pamięci*: może nas ona, podobnie jak człowiek, *zawodzić*, może też *odejść* lub przeciwnie – pozostać *wierna* i *dobra*. Mimo że *pamięć* jest zdolnością psychiczną i mentalną, ma też swoje wyraźne zmysłowe, sensualne odniesienia: może być *muzyczna, dźwiękowa, słuchowa, wzrokowa*.

Podobny obraz *pamięci* w języku polskim opisuje Anna Pajdzińska we wspomnianych wcześniej szkicach (Pajdzińska, 2007; 2012), uzupełniając go o pewną dyspozycję umysłową do gromadzenia i przechowywania obrazów (por. *pamięć krótka, dziurawa, świetna, dobra, chłonna* etc.) oraz o obraz rzeczy minionych związanych z szacunkiem i czcią (por. np. *cześć jego pamięci, uczcić czyjąś pamięć, serdeczna pamięć, w potomnej pamięci, przez pamięć na kogoś, dowody pamięci*). Istniejąca w polszczyźnie metaforyka *pamięci* pokazuje jej obraz nie tylko jako mentalnego pojemnika, ale i środka do przemieszczania się w czasoprzestrzeni oraz materialnego obiektu do utrwalania informacji. *Pamięć* jest ceną wartością życiową.

2. Pamięć w najnowszych kontekstach leksykalno-zdaniowych (na przykładzie wyszukiwarki Google). Pamięć (bio)technologiczna

Najczęstsze frazy dotyczące *pamięci*, pojawiające się w wyszukiwarce Google, pozwalają na sformułowanie kilku hipotez na temat zakresu zmian semantycznych dokonujących się w obrębie tego leksemu. Po pierwsze, *pamięć*, stanowiąca współcześnie pewną właściwość charakterystyczną dla umysłu ludzkiego (indywidualnego lub zbiorowego), staje się *pierwszorzędnie* (a nie *marginalnie*, jak było dotąd) cechą różnego typu mechanizmów, urządzeń, systemów, zasadniczo przynależących do świata wysokiej technologii, Internetu etc. Google, jako pewien typ *metamedium* i *metatekstu*, ukazują społeczeństwo, które zainteresowane jest gromadzeniem, przechowywaniem i stałym obiegiem informacji w obrębie różnego typu *zewnętrznej pamięci*, por.: *pamięć internetowa*, *pamięć wirtualna*, *pamięć komputera/ komputerowa*, *pamięć RAM*, *pamięć cache*, *pamięć bios*, *pamięć flash*, *pamięć podręczna*, *pamięć wewnętrzna/ zewnętrzna*, *pamięć buforowana*, *pamięć baterii*, *pamięć fizyczna komputera*, *pamięć graficzna/ pamięć na karcie graficznej*, *pamięć holograficzna*, *pamięć kwantowa*, *pamięć karty graficznej/ karty SIM*, *pamięć masowa*, *pamięć magnetyczna*, *pamięć operacyjna*, *pamięć optyczna*, *pamięć przenośna*, *pamięć telefonu*, *karty pamięci*, *kryształy pamięci* i in.

Ten bogaty zestaw oznacza, że człowiek dąży dziś do zapisu wszelkich swoich doświadczeń w obrębie – w dosłownym tego słowa znaczeniu – *pamięci zewnętrznej*, zapisanej na różnego typu nośnikach, mających stać się coraz bardziej pojemne i trwałe. To, co do tej pory było pewnego typu rozszerzeniem semantycznym *pamięci*, obecnie wydaje się stanowić centrum tego pojęcia. Taka *pamięć* technologiczno-sieciowa ma zastąpić w swojej podstawowej funkcji *pamięć* ludzką, z natury swej ograniczoną co do pojemności i sposobu działania, a zatem taką, którą obecnie etykietujemy jako „niedoskonałą”. Wiele z tych wyrażenń powtarza znany schemat konceptualny: ‘*pamięć* jest pojemnikiem’, uzupełniając go jednak o obraz trwałego i bardzo dużego pojemnika, który można wyjmować i przenosić z łatwością w dowolne miejsce.

Kwerenda w ramach wyszukiwarki Google pokazuje również, że tylko nieco mniej liczna jest grupa kolokacji, które nawiązują do biologicznych, cielesnych, mózgowych, neurobiologicznych i psychologicznych uwarunkowań i cech powiązanych z *pamięcią*, por.: *pamięć biologiczna*, *pamięć gatunkowa*, *pamięć genetyczna*, *pamięć DNA*, *pamięć immunologiczna*, *pamięć ontogenetyczna*, *pamięć filogenetyczna*, *pamięć bezpośrednia*, *pamięć krótkotrwała*, *pamięć długotrwała*, *pamięć komórkowa*, *pamięć*

ciała, pamięć mięśniowa, pamięć ruchowa, pamięć kinetyczna, pamięć świadoma/ nieświadoma, pamięć epizodyczna, pamięć sensoryczna, pamięć semantyczna, pamięć jawna, pamięć ukryta itp. Przymiotniki określające odnoszą się do jakości *pamięci*, sposobu/długości jej trwania, medium jej przekazywania etc.

Trzecią podgrupę, najmniej liczną (w przeciwieństwie do wcześniej przedstawionych spostrzeżeń W. Chlebdy)³, stanowią połączenia wyrazowe odnoszące się do *pamięci* w kategoriach kulturowo-społecznych (wymieniam tylko niektóre: *pamięć auto/biograficzna, pamięć historyczna, pamięć indywidualna, pamięć zbiorowa*). Ta znacznie niższa frekwencja mogłaby świadczyć o tym, że problematyka pamięci zbiorowej nie jest obszarem zainteresowania polskich internautów w ich codzienności, lecz mieści się przede wszystkim w rejestrze „wyższym”, medialno-naukowym. Wyjątkiem jest tu ten typ *pamięci*, który wywołuje lub przywołuje publiczne dyskusje i powszechne, „polskie” spory natury ideologicznej (por. odnalezione frazy typu: *pamięć o żołnierzach wyklętych, pamięć o Powstaniu Warszawskim* etc.).

3. *Pamięć* w najnowszych kontekstach leksykalno-zdaniowych (na przykładzie demotywatorów).

Pamięć potoczna i prywatna

Innym interesującym dla językoznawcy materiałem mogą być tzw. demotywatory, teksty bardzo popularne we współczesnej kulturze internetowej. Stanowią one połączenie kodu wizualnego z językowym we (względnie) spójną całość semiotyczną. W swej genezie miały być parodią tzw. tekstów motywacyjnych, które stanowią jeden z ważnych elementów rozpowszechnionej kultury psychologiczno-terapeutycznej. Zwykle są „dziełami” anonimowych internautów, podpisujących się jedynie nickami. Niewątpliwie, to przejaw demokratyzacji współczesnej kultury słowa⁴.

Specyfiką demotywatorów jest podwójny kod semiotyczny: obraz (grafika, fotografia) jest dopełniany treściowo przez krótki tekst (najczęściej zdanie w rozbudowanej formie składniowej). „Jako element spajający oddziałuje charakterystyczne czarne tło, które służy wyznaczeniu granic przestrzennych demotywatora oraz podkreśla spójność tematyczną, funkcjonalną i strukturalną tworzących go subpłaszczyzn” (Makowska,

³ Dokonanych jednak na innym korpusie tekstowym, por. Chlebda, 2011.

⁴ Podobnie o toastach – Wójcicka, 2016 (w druku).

2013, s. 173). Element werbalny często przybiera formę aforyzmu, maksymy, sentencji, dowcipu, ironicznego komentarza. Mechanizm łączenia tekstu językowego z obrazem jest bardzo różny, usytuowany przynajmniej na kilku poziomach (o czym też w dalszej części artykułu). Nie zawsze ma charakter ściśle komplementarny. Niekiedy obrazy i komentarze pozostają w dość luźnych, asocjacyjnych związkach, raczej w ramach pewnego ogólnego tematu czy motywu niż na poziomie semiotycznym. Czasem pełnią wzajemnie wobec siebie funkcję komentującą, ilustracyjną lub interpretującą. Teksty demotywowatorów często są niespójne na poziomie logicznym, błędne na poziomie gramatycznym i ortograficzno-interpunkcyjnym, niezdarne stylistycznie, hybrydyczne treściowo i gatunkowo. Takie twory semiotyczne pozwalają jednak na badanie leksemu *pamięć* w nowych, dotąd nieznanym polszczyźnie kontekstach. Warto bowiem zauważyć, że nawet jeśli w perspektywie obecnie obowiązującej normy poprawnościowej teksty te mają charakter z nią sprzeczny, to fakt ich wielokrotnego kopiowania i reinterpretowania w wielu kolejnych odsłonach i na różnych stronach internetowych sprawia, że każde „wadliwe” użycie leksemu *pamięć* ma szansę stać się frekwencyjnie częste i utrwalić się w powszechnym uzusie.

Najczęstszym zjawiskiem językowo-tekstowym są różnego typu (świadome, a niekiedy zapewne także nieświadome) gry językowe, oparte na kilku zasadach. Po pierwsze, odtwarzają one znane już konstrukcje z wyrazem *pamięć* jako ośrodkiem frazy, np.: *zapadać w pamięć*, *pozostawać w pamięci*, *słaba pamięć*, *krótka pamięć*, *dobra pamięć* etc.:

- **Najbardziej w pamięć zapadają te chwile, na które tak długo się czekało.**
- **Najdłużej w pamięci pozostają chwile, których się nie planowało.**
- **Sekret bycia nieustannie szczęśliwym? Mieć krótką pamięć.**
- **Zanim zaczniesz kłamać, najpierw upewnij się, że masz dostatecznie dobrą pamięć.**
- **W życiu każdego człowieka pojawił się ktoś, kto pozostawił po sobie niezatarty ślad w pamięci.**

Po drugie, teksty demotywowatorów wykorzystują stare i nowsze schematy pojęciowo-leksykalne (np. świętej pamięci, niezawodna pamięć, budować pamięć itp.), jednak czynią to w nowych kontekstach wyrazowo-znaczeniowych:

- **Demotywowatory budują pamięć.** Po dodaniu demota zaraz dostałem komentarz, że podobny już był cztery lata temu.
- **Śmierć dzieli zmarłych na trzy kategorie: świętych, świętej pamięci i takich, bez których mamy wreszcie święty spokój.**
- **Pamięć nie kamień. A niektórzy i tak się w niej wyrzją.**

Trzecim, ważnym elementem językowo-tekstowym są nowe, nieznanne chyba dotąd polszczyźnie połączenia leksykalne ze słowem *pamięć*, np.: *wyjść z pamięci*, *mieszać z czymś pamięć*, *wymazać pamięć* (nie: *wymazać z pamięci*), *pamięć rzeźbi*, *pamięć jest rzeźnią* (sic!), *kasować pamięć*, *gmerać w pamięci*, *łzy w pamięci* (?), *pamięć wspomnienia* (sic!) etc. Niektóre z nich sprawiają wrażenie tautologicznych, alogicznych, niefortunnych stylistycznie i gramatycznie:

- **Wydź z mojej pamięci.** *Dopiero wtedy będę wolna*⁵.
- **Hipokryzja.** *Kiedy walcząc o pamięć, sami tę pamięć mieszamy z gównem.*
- **Czasami chcę wymazać pamięć.** *Po prostu poczuć się lepiej.*
- **Tysiące słów pozostawiają więcej miejsca niż pamięć jednego wspomnienia.**
- **Pamięć rzeźbi wspomnienia tęsknotą.**
- **Przeszłość.** *Łzy wzruszenia w naszej pamięci.*
- **Jeśli chce się być szczęśliwym, nie wolno gmerać w pamięci.**
- **Nie ma większej rzeźni niż pamięć.**

Można zauważyć również częste gry na poziomie dezautomatyzacji językowych formuł zastanych frazeologizmów i utrwalonych zwrotów. Mamy tu do czynienia z pewnym, znanym także w „klasycznej” aforystyce przywracaniem dosłowności języka (np. *kochać kogoś bez pamięci* – czyli szybko zapomnieć; *odświeżyć czyjąś pamięć* – tak jak odświeża się stare rzeczy etc.):

- *Kochał ją bez pamięci... i dlatego szybko o niej zapomniał.*
- *Posprzątałam w swojej głowie... poukładałam przypadkowe myśli, wyczyściłam emocje, odświeżyłam pamięć. Teraz mam porządek... nawet myśleć mi się nie chce, żeby znowu nie nabałaganić.*

Niekiedy funkcję udosłownienia frazemu pełni warstwa ilustracyjna:

- **Mam pamięć fotograficzną** [ilustracja przedstawiająca komórkowy aparat fotograficzny ze zdjęciem podręcznika].
- **To przykre, kiedy po tylu latach znajomości, nagle ludzie wymazują nas ze swej pamięci** [ilustracja przedstawiająca dłoń ludzką wymazującą gumką rysunek postaci ludzkiej].

Powracają – co również istotne – kolokacje (pojawiające się także w wyszukiwarce Google), które nawiązują do *pamięci* związanej z domeną techniki i technologii. Często jednak te znaczenia są przekształcane, neosemantyzowane, subiektywizowane lub rzutowane w kontekst codziennego życia. Pojęcia naukowe ulegają tym samym pewnemu

⁵ Być może jest to próba parafrazy znanego fragmentu tekstu poetyckiego A. Mickiewicza: „Precz z mej pamięci!... nie tego rozkazu [m]oja i twoja pamięć nie posłucha”.

„spowszednieniu”, stają się matrycą służącą do konceptualizacji potocznych doświadczeń:

- **Pamięć to nie spam.** *Czegokolwiek nie dotkniesz, to jakbyś mnie poczuła; to nie jest takie proste zapominać o ludziach...*
- *Jeśli istnieje coś takiego jak **pamięć komórek DNA**, to moja wątroba pamięta zbyt wiele, a mózg zbyt mało.*
- **Oko to 120 Mpx matryca.** *Niestety, nie posiada pamięci wymiennej.*
- **Pamięć komórkowa.** *Co wy na to, naukowcy?*
- *Ciało pamięta przelotny dotyk, parę godzin bycia z kimś zostaje na lata. Zapach włosów, potu, wilgotności, przyplływa znikąd w środku dnia. W inżynierii nazywa się to **pamięcią plastyczną materiału**, w chemii – **pamięcią substratu**. W życiu – tęsknotą.*
- Świętej pamięci RAM.

Wiele z badanych tekstów demotyworów ma (przynajmniej w założeniu ich twórców) charakter aforystyczny lub wpisuje się w ten właśnie gatunek literacki i jego charakterystyczną stylistykę. Oczywiście, nie tworzą one jednolitego systemu myślowego czy gatunkowego, jednak większość z nich wykazuje się pewną zwięzłością, wieloznacznością, paradoksalnością, humorem, próbami aktywnej postawy wobec tworzywa językowego. Niektóre, poprzez zastosowanie rymów, przypominają krótkie fraszki. Inne mieszczą się w nurcie, który określić można jako sentymentalno-romansowy:

- *Szczęście. To po prostu dobre zdrowie i **zła pamięć**.*
- *Najlepsze chwile zazwyczaj trwają krótko, by później **zapisać się w naszej pamięci** na zawsze.*
- *Kłamcy muszą **mieć dobrą pamięć**.*
- ***Pamięć człowieka** jest jego prywatną literaturą.*
- *Pamiętki giną, **pamięć pozostaje**.*
- *Trudno jest żyć w pamięci, **aby nie być samemu**.*

Teksty demotyworów, jak łatwo zauważyć, naśladują poetykę i stylistykę charakterystyczną dla wypowiedzi aforystycznych. Niektóre z nich mieszczą się w polskiej kulturze biesiadno-alkoholowej (prawdopodobnie poprzez skojarzenia z popularnymi zwrotami i wyrażeniami typu: *urwała się mu/mnie pamięć*; por. też Wójcicka, 2016, w druku):

- *Wiecie, co jest **najśmieszniejsze na tej pedagogice? Wkuwanie na pamięć** o tym, że **wkuwanie na pamięć** jest nieskuteczne i bezsensowne.*
- ***Kasowanie pamięci**, w Polsce tak się to robi [ilustracja z bohaterami amerykańskiego filmu Faceci w czerni, trzymającymi w ręku butelkę wódki].*
- ***Dobre imprezy zostają w pamięci**, najlepsze w kartotekach.*

Wyniki analizy

Warto obecnie zadać dwa pytania, wiążące się z przedstawioną wcześniej analizą fraz związanych z *pamięcią*, odnalezionych w Google. Pierwsze z nich brzmi: czy i jak można uzasadnić tak liczne kolokacje oscylujące wokół pozornie przeciwstawnych sfer *pamięci*, które można nazwać umownie: *pamięcią biologiczną* i *pamięcią technologiczną*? Drugie – dotyczy następstw i skutków, choćby tylko na płaszczyźnie uzusu językowego (ale w konsekwencji także w sposobie rozumienia *pamięci*) funkcjonowania tych dwóch typów semantyczno-leksykalnych.

Odpowiedź na to pierwsze pytanie istnieje zapewne w dzisiejszym szybkim i spektakularnym postępie naukowym w biotechnologii, inżynierii genetycznej i medycynie. Człowiek coraz wyraźniej uświadamia sobie swoją biologiczność, której – jakby paradoksalnie to nie brzmiało – „naturalnym” przedłużeniem jest współcześnie technologia. Jest w tym też widoczne poszukiwanie takich zdolności ludzkich, które niejako wykraczałyby poza „ułomności” ludzkiego mózgu. Wiele koncepcji futurystycznych (np. popularna idea transhumanizmu⁶) przewiduje w nie tak bardzo odległej przyszłości powstanie superkomputera sprzężonego z ludzkim mózgiem. Samo ciało staje się obiektem technologicznych operacji transformacyjnych. W jakimś sensie pamięć indywidualna i grupowa w tych właśnie dziedzinach poszukują swojej nowej bazy, podłoża.

Można też zauważyć – poszukując odpowiedzi na drugie pytanie – że biotechnologiczna metaforyka narracji o *pamięci* rozszerza się znacznie i przenika nie tylko do tekstów klasycznie psychologicznych czy biologicznych, ale także historycznych lub socjologicznych. Kilka przykładów:

- *nośniki pamięci historycznej*⁷,
- *formatowanie pamięci zbiorowej*⁸,
- *sieć pamięci; cyfrowe postaci pamięci zbiorowej*⁹,
- *pamięć jest procesem odpowiedzialnym za rejestrowanie, przechowywanie i odtwarzanie doświadczenia*¹⁰,
- *dane [w pamięci chwilowej] są kodowane przy pomocy chemicznych i fizycznych zmian w neuronach oraz poprzez modyfikacje połączeń pomiędzy nimi. Do obecnej chwili nie można było rozstrzygnąć*

⁶ Por. np. Ilnicki, tam obszerna literatura.

⁷ Por. tytuł monografii – Kula, 2002.

⁸ Przykład zaczerpnięty z: Chlebda, 2011, s. 92.

⁹ Por. tytuł monografii zbiorowej – Fiń i Kaprańska (red.), 2015.

¹⁰ Por. np.: <http://gabinetzdrowia.net.pl/pamiec.php>.

z pewnością, czy istnieje jeden obszar pamięci, swoisty „dysk twardy mózgu” czy też pamięć jest rozproszona po całym mózgu¹¹.

Ten typ uzusu językowego pokazuje kierunek zmian. „Technologiczna” metaforyka mówienia o *pamięci* zyskuje w naukach psychologiczno-społecznych w stosunkowo krótkim czasie status terminologii. *Pamięć* ludzka, indywidualna i zbiorowa, konceptualizowana jest dziś jako pewien typ maszyny/technologii społecznej.

Z kolei analizowane teksty demotywatorów imitują raczej przekaz prawd uniwersalnych, które tradycyjnie zawarte były w przysłowiach, porzekadłach, maksymach i sentencjach. O ile jednak istotą aforystyki jest podważanie zdroworozsądkowych opinii, potocznego myślenia oraz rewidacja utartych pojęć, o tyle w przypadku demotywatorów mamy do czynienia z tendencją odwrotną: potoczność rozumienia słowa *pamięć* jest w nich wyraźnie obecna, odtwarzane są prawdy o raczej banalnym lub stereotypowym charakterze. Stanowią pewnego typu przeciwieństwo czy przeciwwagę do obecnej w przestrzeni publicznej *pamięci* historycznej/narodowej/ zbiorowej etc. Istotny jest element żartu, kpiny, parodii, nawiązań do znanych tekstów kultury popularnej.

Wnioski

Badanie tekstów internetowych pokazuje znaczne przemiany w obrębie domeny *pamięci*. Tworzone są nowe quasi-definicje i nowe profile znaczeniowe tego słowa, te mniej istotne jeszcze kilka lat temu – obecnie stają się centralne. Nie mają one jednolitego czy spójnego charakteru, przeciwnie – semantyczny portret *pamięci* we współczesnej polszczyźnie, obserwowany *in statu nascendi* – wydaje się ruchomy i składa się z wielu różnych, przenikających się obrazów.

Dokonuje się szybka, a nawet gwałtowna rekontekstualizacja leksemu *pamięć*. Tradycyjne połączenia wyrazowe i frazeologizmy związane z *pamięcią* mogą dziś funkcjonować w innych, zaskakujących kontekstach. Poszerza się zasób terminologiczny związany z procesami dotyczącymi *pamięci* społecznej i kulturowej. Niektóre współczesne kolokacje i połączenia wyrazowe zgrupowane wokół *pamięci* mają charakter w jakiejś mierze przypadkowy, często sprzeczny z obowiązującą językową normą poprawnościową. Wpisane są wyraźnie w płaszczyznę myślenia potocznego. Inne wskazują na wyraźne trendy społeczne: fascynacje technologią, idee futurystyczne. Właściwością popkultury jest bowiem

¹¹ <http://kobieta.onet.pl/zdrowie/udanydzien/jak-dziala-pamiec>.

m.in. przekształcanie, modyfikowanie, transformowanie różnych zjawisk i idei, także na płaszczyźnie językowej, tekstowej i systemowej.

BIBLIOGRAFIA

- Assmann, A. (2015). Pamięć. W: teژه, *Wprowadzenie do kulturoznawstwa. Podstawowe terminy, problemy, pytania*. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje, 261-296.
- Brocki, M. (2003). Semioza pamięci etnograficznej. *Konteksty. Polska Sztuka Ludowa*, 3-4, 92-94. Pozyskano z: cyfrowaetnografia.pl.
- Chlebda, W. (2007). Tezy o niepamięci zbiorowej. *Prace Filologiczne* LIII, 71-78.
- Chlebda, W. (2011). Szkice do językowego obrazu pamięci. Pamięć jako wartość. *Etnolingwistyka*, 23, 83-98. Pozyskano z: umcs.pl/pl/wersja-elektroniczna,5558.htm.
- Chlebda, W. (2012). Pamięć ujęzykowiona. W: J. Adamowski i M. Wójcicka (red.), *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 109-120.
- Czachur, W. (2014). Pamięć, język a dyskursy medialne – rozmowa z prof. Astrid Erll, prof. Bożeną Witosz i prof. Robertem Trabą. *Tekst i Dyskurs / Text und Diskurs*, 7, 11-19. Pozyskano z: tekst-dyskurs.eu/index.php/pl/lista-zeszytow/zeszyt-7-2014.
- Czachur, W. (2015). *Dlaczego pamięć społeczna może być obiektem badań lingwistycznych?* Pozyskano z: academia.edu/22173374/Dlaczego_pamiec_spoeczna_moze_byc_obiektem_badan_lingwistycznych.
- Czerwiński, M. (2014). Archiwum znaków – semiotyka pamięci kulturowej. *Tekst i Dyskurs / Text und Diskurs*, 7, 31-48. Pozyskano z: tekst-dyskurs.eu/index.php/pl/lista-zeszytow/zeszyt-7-2014.
- Czyżewski, M., Dunin, K. i Piotrowski, A. (red.). (1991). *Cudze problemy. O ważności tego co nieważne. Analiza dyskursu publicznego w Polsce*. Warszawa: Ośrodek Badań Społecznych.
- Fiń, A. i Kaprańska, Ł. (red.). (2015). *Sieć pamięci. Cyfrowe postaci pamięci zbiorowej*. Kraków: Nomos.
- Ilnicki, R. (2012). Wstręt do ciała. Transhumanistyczne scenariusze postgatunkowego bycia. *Nowa Krytyka. Czasopismo Filozoficzne*. Pozyskano z: nowa-krytyka.pl/spip.php?article611.
- Kula, M. (2002). *Nośniki pamięci historycznej*. Warszawa: DIG.
- Makowska, M. (2013). Jakim językiem mówią tekst i obraz? O relacji tekst – obraz na przykładzie demotywatorów. *Tekst i Dyskurs / Text und Diskurs*, 6, 169-183. Pozyskano z: tekst-dyskurs.eu/index.php/pl/lista-zeszytow/zeszyt-6-2013.
- Nijakowski, L.M. (2008). *Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- Pajdzińska, A. (2007). Pamięć jako wartość. W: J. Mazur, A. Małyska i K. Sobstyl (red.), *Człowiek wobec wyzwań współczesności. Upadek wartości czy walka o wartość?* Lublin: Wydawnictwo UMCS, 253-261.
- Pajdzińska, A. (2012). Poliszczyna o pamięci. W: J. Adamowski i M. Wójcicka (red.), *Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 97-108.

- Podemski, K. (2013). Badania polskiego dyskursu publicznego II RP, PRL i III RP. Przegląd zagadnień. *Kultura i Społeczeństwo*, 2, 27-66.
- Rancew-Sikora, D. i Skowronek, K. (2015). O (nie)zbędności opowiadania. Refleksje teoretyczno-krytyczne na temat badań narracyjnych i perspektywy storytelling. *Studia Humanistyczne AGH*, 1, 7-21.
- Wójcicka, M. (2014). *Pamięć zbiorowa a tekst ustny*. Lublin: Wydawnictwo UMCS. Pozyskano z: wydawnictwo.umcs.lublin.pl/pic/1832.pdf.
- Wójcicka, M. (2016). Toasty – konwencja i kreacja w przemianach gatunku. W: M. Karwatowska, R. Litwiński i A. Siwiec (red.), *Konwencja i kreacja w tekstach kultury*. Lublin: Wydawnictwo UMCS (w druku).

SŁOWNIKI

- ABa – Bańkowski, A. (2000). *Etymologiczny słownik języka polskiego*. T. I-II. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- ABr – Brückner, A. (1985). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Sfraz – Skorupka, S. (1985). *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- SL – *Słownik języka polskiego przez M. Samuela Bogumiła Linde*. (1807-1814). Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- SSłp – Urbańczyk, S. (red.). (1953-2002). *Słownik staropolski*. T. 1-11. Kraków: IJP PAN.
- WBor – Boryś, W. (2005). *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License
<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>